

УДК 338.43.01(477)

О.В. Сущенко
здобувач*

Поліський зональний науково-дослідний центр продуктивності АПК

ПРОБЛЕМА АДАПТАЦІЇ НОРМАТИВНИХ СИСТЕМ ДО УМОВ БАГАТОУКЛАДНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

Проаналізовано стан і розвиток нормативних систем при посиленні конкуренції на ринку товарів і послуг. Обґрунтовано необхідність створення системи норм і нормативів, адаптованої до умов багатукладності аграрного сектора для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Запропоновано класифікацію укладності аграрного сектора економіки та встановлено її зв'язок з організаційно-правовими формами господарювання в аграрному секторі.

Постановка проблеми

Нинішня ситуація в аграрному секторі України визначається радикальною зміною відносин власності на землю та майно, створенням підприємств ринкового типу й виходом на завершальний етап формування ринку сільськогосподарських земель. Особливістю цього періоду в рамках державної аграрної політики є те, що провідна роль у розвитку агропромислової галузі перейшла від держави до агробізнесу [9, с. 1–2]. Наразі саме він ініціює створення різних організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі.

Встановлення взаємозв'язку між типами укладів сучасного аграрного сектора економіки та формами організації виробництва в ньому дозволить забезпечити системами нормування новоутворені структури в сільськогосподарському виробництві для підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників України.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

У вітчизняній економічній науці проблема формування та функціонування систем норм і нормативів (НіН) стала предметом дослідження багатьох відомих вчених: Х. Барама, О. Бугуцького, В. Гарькавого, Б. Генкіна, В. Глиняного, В. Вітвіцького, Р. Коренченка, Т. Куркіної, О. Лопатіної, М. Нижнього, В. Новожилова, М. Поліщука, М. Тихомирова, В. Шапіро та ін. Значну увагу цьому питанню приділено також у працях зарубіжних вчених Д. Воке, А. Козенса, К. Ліндера, В. Хенкока, Д. Хєпа, О. Уміла та ін. В роботах економістів-аграрників розглядаються різні аспекти проблеми створення і забезпечення ефективного функціонування систем норм і нормативів [7, 8, 11, 12]. Проте сучасні наукові розробки практично не враховують особливості застосування системи НіН в умовах багатукладності аграрного сектора

© О.В. Сущенко

* Науковий керівник – д.е.н., професор В.В. Зіновчук

економіки, що зумовлено відносною новизною зазначеної проблеми. В умовах ринкових перетворень у вітчизняній агроекономічній науці лише формуються підходи щодо розробки методів і механізмів адаптації системи нормування праці до умов багатокладності аграрного сектора, що й зумовило необхідність окремого дослідження з цього питання.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних положень і розробка практичних рекомендацій щодо адаптації нормативних систем до умов багатокладності аграрного сектора економіки.

Об'єкти та методика досліджень

Об'єктом дослідження є процес формування нормативних систем сільськогосподарських підприємств в умовах багатокладності аграрного сектора. Предмет дослідження – сукупність методологічних, методичних та практичних аспектів формування та розвитку систем нормування в аграрному секторі економіки.

Методологічною основою дослідження слугує системний підхід до вивчення економічних явищ та процесів у ринкових умовах. У процесі дослідження використано загальні та спеціальні методи наукових досліджень: індукції та дедукції, узагальнення, абстрактно-логічний, порівняльного аналізу та ін.

Результати досліджень

Поняття “уклад” характеризується як цілісна форма виробничих відносин, а також розглядається і як суспільна форма виробництва та основні форми господарювання, що існують у певній суспільно-економічній формації [2, с. 533]. Укладна структура, яка сформувалася і стабілізувалася в умовах жорсткого державного регулювання аграрного сектора, включала в себе три уклади: державний, що охоплював радгоспи та інші державні господарства; колгоспний, виробничо-господарською основою якого були колгоспи; присадибний, в основі якого були господарства населення [3, с. 120-123]. Деякі характеристики цих укладів наведені в таблиці 1.

Таблиця 1. Деякі характеристики укладів у сільському господарстві України на 1990 р.

Ознака	Уклад		
	Державний	Колгоспний	Господарства населення
Форма власності на землю	земля, яка належить державі, знаходиться у довічному безплатному користуванні		
Форма власності на майно	державна	колективна	індивідуальна
Форма господарювання	державні господарства	колгоспи, міжгосподарські формування	присадибні господарства
Площа с.-г. угідь, тис. га	9313,0	26816,0	3864,0
Структура площ с.-г. угідь, %	23,3	67,0	9,7
Виробництво валової продукції на 1 га с.-г. угідь, крб. (в порівнянних цінах 1986 р.)	1245,9	920,0	3313,3
Частка в загальному виробництві, %	23,6	50,3	26,1

Джерело: розраховано з використанням даних [6, с. 96–99].

Кардинальні економічні перетворення в незалежній Україні визначили формування й утвердження нової системи сільських укладів, підпорядкованої інтересам села і селянства, яка базується на зміні відносин власності [10]. На місце віджилих організаційно-правових форм господарювання прийшли нові аграрні формування – господарські товариства, приватні підприємства, виробничі та обслуговуючі сільськогосподарські кооперативи, фермерські господарства, які функціонують на основі поєднання орендних відносин та приватної власності на засоби виробництва, в т. ч. землю. З огляду на розвиток та зміни в аграрному секторі економіки України, які відбулися після проголошення курсу на ринкові перетворення, на даний час виділяються такі форми організації сільськогосподарського виробництва (рис. 1):

- особисті селянські господарства – індивідуальне або сімейне сільськогосподарське виробництво на власних земельних ділянках, коли окрема особа або сім'я виробляє продукти харчування здебільшого для особистого споживання з реалізацією певної частини своєї продукції для поповнення доходів сім'ї;

- фермерські господарства – форма сільськогосподарського підприємства, у якому використовується власна або орендована земля та інше майно і здійснюється виробництво, іноді переробка та збут сільськогосподарської продукції з можливістю використання праці найманих сільськогосподарських робітників;

- сільськогосподарські підприємства – акціонерні компанії та товариства усіх типів, державні підприємства, сільськогосподарські кооперативи, сільськогосподарські підрозділи промислових підприємств, навчальних закладів і науково-дослідних інститутів, які зазвичай поєднують виробництво, збереження, транспортування, переробку та збут продукції сільського господарства.

Для визначення взаємозв'язку між організаційно-правовими формами сільськогосподарського виробництва та багатоукладністю аграрного сектора економіки запропонована класифікація укладів (рис. 2). Вона сприяє адаптації системи норм і нормативів, що застосовується при виробництві сільськогосподарської продукції, до ринкових умов господарювання і повною мірою розкриває очевидну необхідність такої адаптованої системи для значного підвищення конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських підприємств.

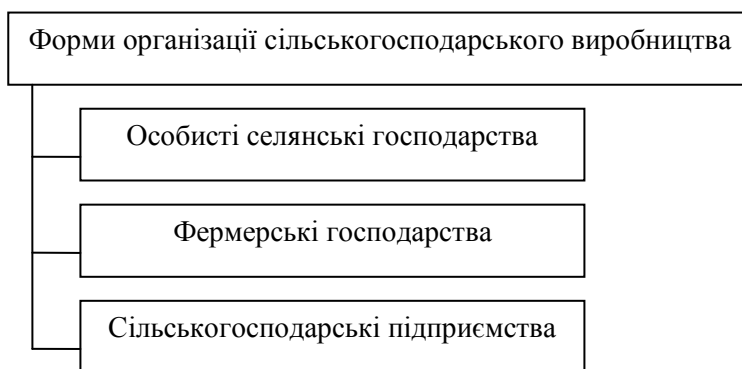


Рис. 1. Форми організації сільськогосподарського виробництва
Джерело: власні дослідження.

Для забезпечення конкурентного рівня продукції, доходів від своєї діяльності суб'єктам господарювання необхідне швидке впровадження сучасних технологій у виробництво, прийняття оптимальних управлінських рішень, сприяння у забезпеченні господарських структур інформацією з питань норм, нормативів, нормування й оплати праці [1]. Реформування відносин власності, розвиток механізмів економічного регулювання господарської діяльності, зміни екологічної ситуації та ряд інших факторів вимагають по-

новому розглядати проблему нормування праці в аграрному секторі економіки, враховуючи те, що наукове забезпечення розвитку та регулювання аграрного ринку в Україні все ще перебуває на етапі становлення, адаптації до соціально-економічних трансформацій та національної свідомості.

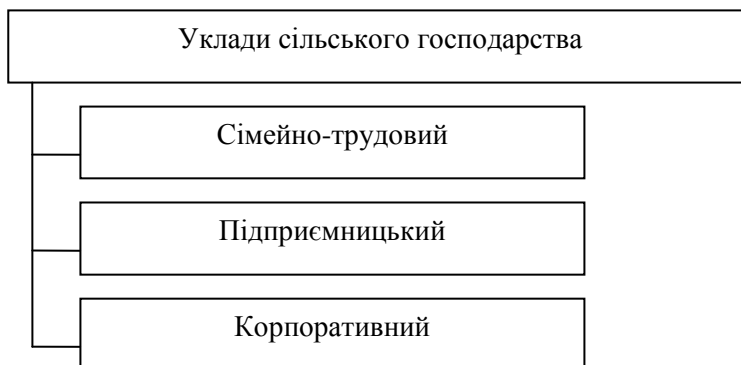


Рис. 2. Типи укладів у сільському господарстві

Джерело: власні дослідження.

Для вирішення питання забезпечення новоутворених аграрних формувань оптимальними нормативними системами доцільно встановити взаємозалежність форм організації сільськогосподарського виробництва й багатокладності в сільському господарстві (рис. 3). Сутність нормування праці стосовно сфери матеріального виробництва полягає у встановленні об'єктивно необхідних затрат живої та уречевленої праці для виконання конкретної роботи за раціональної організації та інтенсивності праці [4, с. 86]. Очевидно, що будь-яка перевитрата ресурсів, необхідних для ведення виробництва в аграрному секторі економіки, зразу ж призведе до зростання собівартості продукції, а отже, і зменшення прибутковості підприємства. Невиправдана економія ресурсів задля нібито збереження ресурсного потенціалу також невігідна, бо спричиняє зниження якості продукції. Роль нормування полягає в тому, щоб зберегти рівновагу між перевитратами та економією.

В умовах ринкової економіки нормування допомагає також дієво скорочувати затрати живої праці, а отже, економити кошти на оплату праці та затрати уречевленої праці, що в кінцевому рахунку знижує собівартість продукції та підвищує її конкурентоспроможність.

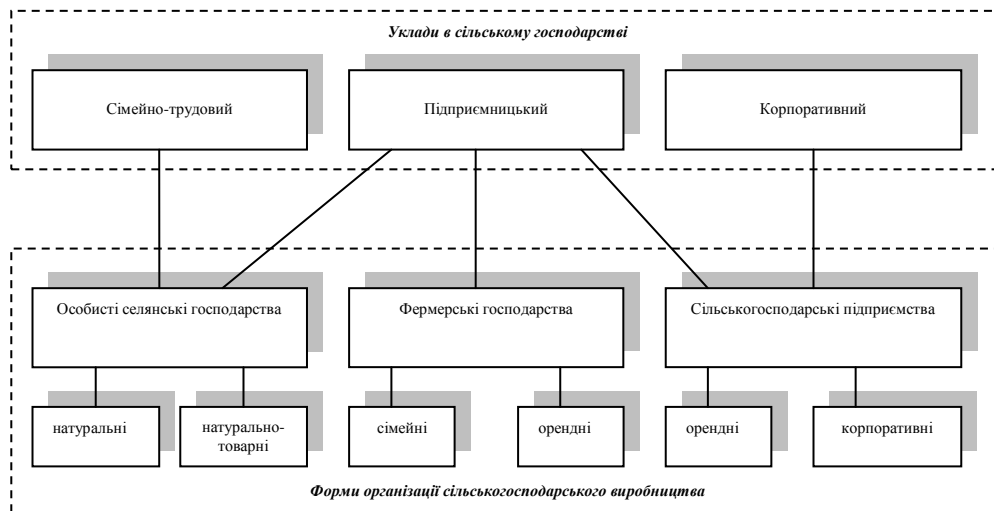


Рис. 3. Взаємозв'язок укладності й форм організації сільськогосподарського виробництва

Джерело: власні дослідження.

Процес становлення і розвитку різноманітних форм організації виробництва в аграрному секторі економіки слід розглядати також крізь призму їх впливу на соціальний розвиток сільських територій, майнові права селян, збереження та підвищення родючості землі, екологічну безпеку. Тому цей процес потребує детального дослідження та аналізу з метою відпрацювання рекомендацій щодо підвищення ефективності агробізнесу, а також запобігання виникненню пов'язаних з ним негативних явищ і тенденцій.

Фактори сільськогосподарського виробництва залишаються незмінними – земля, праця, капітал, менеджмент. Підвищення продуктивності виробництва можливе при позитивному впливі на кожен з них. На нинішньому пореформеному етапі розвитку аграрної сфери вимагається забезпечення керівників і фахівців господарств збалансованими системами НіН, техніко-економічних стандартів використання ресурсного потенціалу, оцінки вартості продукції на базі використання автоматизованих інформаційних систем, які забезпечують швидкість, точність, оптимальний обсяг робіт і, в кінцевому рахунку, економію живої та уречевленої праці [6, с. 89–90]. При розрахунку науково обґрунтованих НіН повинна аналізуватися вся маса об'єктів, зв'язків, умов і чинників, що впливають на продуктивність в сільськогосподарському виробництві. Очевидно, що реалізація цих масштабних завдань має здійснюватися з використанням нових наукомістких інформаційних технологій оброблення великих масивів інформації, моделювання трудових і виробничих процесів [5, с. 8–9]. В перспективі робота закінчиться розробленням системи стандартів продуктивності в аграрному секторі економіки України.

Існуюча методологія нормування, являючи собою різнобічну системну оцінку варіантів значень норм і нормативів, оптимізовану процедуру адаптації внутрішніх чинників до динамічних умов зовнішнього середовища, є основою формування систем НіН в економіці ринкового типу з врахуванням того, що жива праця має місце в минулій, теперішній і майбутній уречевленій праці. Нормування будь-яких витрат у реаліях ринкової економіки – це спеціальна функція управління відносно встановлення нормативних витрат (праці, часу, сировини тощо), які забезпечують обсяг продукції, відповідний попиту ринку й орієнтовані на використання інноваційних технологій, прогресивних методів організації праці. В ринкових умовах об'єктом і предметом нормування поряд з прийомами праці, виробничими операціями стає сам товар, тобто на рівні підприємства необхідним є врахування часу, затраченого на виробництво одиниці продукції.

Особливості функціонування вітчизняного аграрного сектора потребують індивідуальних підходів до формування нормативних систем у галузі, оскільки вітчизняне сільське господарство має значні відмінності від зарубіжних країн за показниками, які впливають на формування системи НіН: енергооснащеності сільськогосподарського виробництва, споживання мінеральних добрив, якості та продуктивності техніки тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень

1. Розвиток багатокладності в аграрному секторі економіки сприяє децентралізації управління сільським господарством, появи різних організаційно-правових форм господарювання.

2. Плюралізм вибору організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві та багатокладність аграрного сектора справляють значний вплив на розвиток системи нормування праці в галузі.

3. Багатокладність аграрного сектора економіки вимагає адаптації діючої системи нормування живої та уречевленої праці до нових соціально-економічних реалій.

Перспективою подальших досліджень щодо даної проблематики є встановлення складу та механізму дії нормативних систем для різних форм організації сільськогосподарського виробництва за умов багатокладності аграрного сектора економіки.

Література

1. Андрійчук В. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти / В. Андрійчук, М. Зубець, В. Юрчишин. – К.: Аграрна наука, 2005. – 140 с.
2. Большая Советская Энциклопедия. – Т. 26. – М.: Советская энциклопедия, 1977. – 632 с.
3. Брус В.Х. Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК: у 4 ч. / В.Х. Брус: за ред. П.Т. Саблука. – К.: ІАЕ, 2001. – ч. 1: Соціально-

- економічні проблеми села.
4. *Вітвіцький В.В.* Комплексна оцінка економічних норм і нормативів / *В.В. Вітвіцький.* – К.: Центр “Агропромпраця”, 1999. – 234 с.
 5. *Вітвіцький В.В.* Основи формування нормативних систем в агропромисловому виробництві України / *В.В. Вітвіцький.* – К.: НДІ “Украгропромпродуктивність”, 2006. – 334 с.
 6. *Вітвіцький В.В.* Управління галузевими системами економічних норм і нормативів АПК / *В.В. Вітвіцький.* – К.: “Агропромпраця”, 2001. – 568 с.
 7. *Гарькавий В.В.* Нормы и нормативы в рыночной экономике. Мифы и реальность / *В.В. Гарькавий.* – Ростов-на-Дону: ООО “ВУД”, 1996. – 170 с.
 8. *Генкин Б.М.* Нормирование труда / *Б.М. Генкин.* – М.: Экономика, 1985. – 271 с.
 9. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року. – К.: Міністерство аграрної політики України, 2008. – 68 с.
 10. Розвиток багатокладності на селі: особливості, проблеми / *В.В. Юрчишин, Л.М. Шевченко, В.Х. Брус* та ін.; За ред. В.В. Юрчишина. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 446 с.
 11. *Коренченко Р.А.* Организация и управление нормативным хозяйством предприятия: учеб. пособие по спецкурсу / *Р.А. Коренченко, Т.Д. Куркина.* – Пермь: Изд-во Пермского университета, 1980. – 111 с.
 12. *Нижний Н.И.* Оплата по конечным результатам в сельском хозяйстве / *Н.И. Нижний.* – К.: Урожай, 1982. – 174 с.
-
-